

SANT JULIÀ D'ALTURA

ALBERT ROIG I DEULOFEU
JOSEP M. MASSAGUÉ I TORNÉ
LLUÍS FERNÁNDEZ I LÓPEZ

SITUACIÓ

Sant Julià d'Altura era una parròquia rural de l'antic terme de Terrassa fins l'any 1904, en el qual el seu territori va ser repartit entre els municipis que l'envoltaven: Castellar, Matadepera, Terrassa i Sabadell. El nostre terme, precisament, és el que en va rebre la major extensió (fotografia 1).

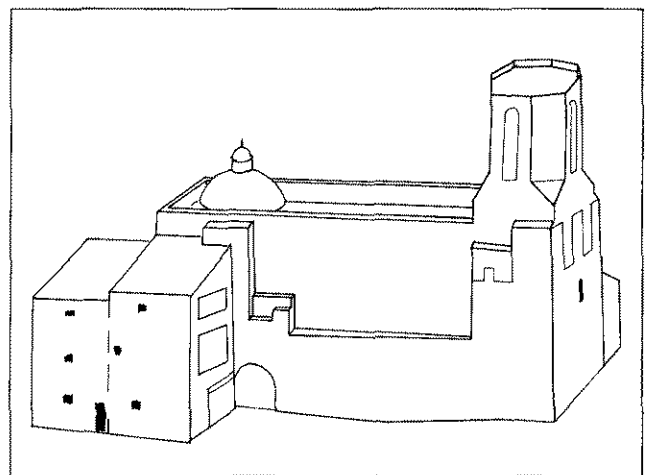
El temple sobre el qual ha girat la història de la comunitat parroquial al llarg dels segles és al NO del terme de Sabadell, molt a prop del km. 4 de la carretera que uneix aquesta població amb la de Matadepera. La major part de diumenges de l'any hi ha culte, però totes les activitats parroquials s'exerceixen d'ençà del 1950 a la seva sufragània del Sagrat Cor de Ca n'Oriac —Sabadell— on també es traslladà la rectoria amb la residència del rector (mapa 1) (fotografia 2).

Segons l'historiador terrassenc Josep Soler i Palet, la referència més antiga que tenim del lloc de Sant Julià d'Altura correspon a l'any 465.¹

¹ Josep SOLER I PALET, *Monografia de la Parròquia de Sant Julià d'Altura*. Terrassa 1893, ps. 14-16.

Per la personalitat de l'autor i la justificació que en fa, opinem que aquesta data és fiable, però que seria molt interessant i útil un estudi aprofundit d'aquesta qüestió per tal de demostrar-la.

² Núria AMIEL, Robert BARÓ i Francesca FUENTES, estudiants

ESTUDIS

L'interès per la investigació de la història de Sant Julià d'Altura arrenca d'un projecte d'estudi realitzat per tres alumnes de l'Institut Ferran Casablanques de Sabadell.² Aquest estudi es va donar a conèixer a un grup de col·laboradors del Museu d'Història de Sa-

de 3r. de BUP (1986). Preparació d'un treball per presentar a la CIRIT, assessorats per la professora Maria Josep Millán i amb el consentiment del rector de la parròquia, Mn. Francesc Carreró.

³ Mapa 1. Confeccionat amb els límits que aporta el document de l'AHS, 25.1.2/10.1 - Reg. 24 fol. 162-167 de 1752, sobre la base cartogràfica: *Sabadell 36-15 E.1:50000*, del Servicio Geográfico del Ejército 1988.

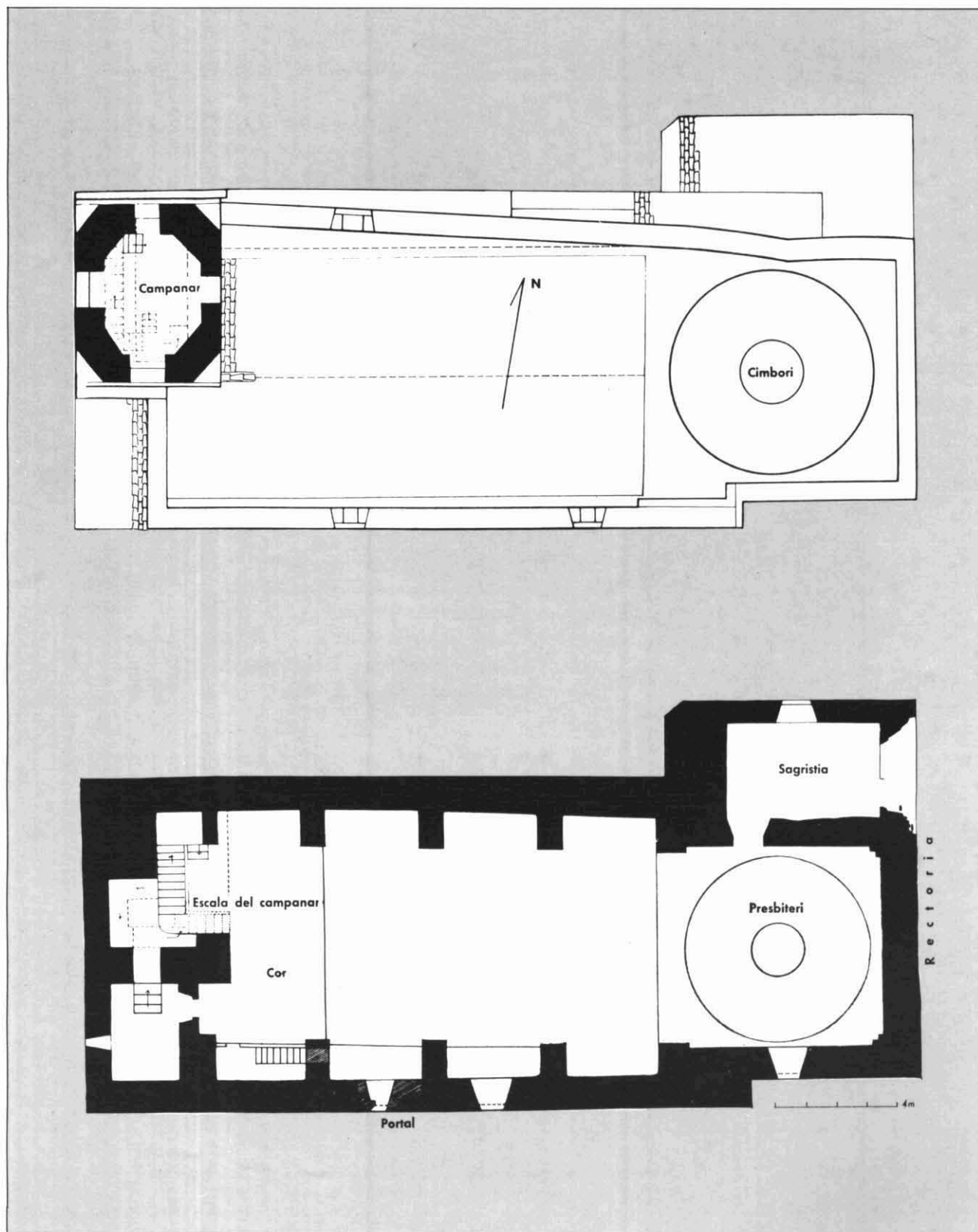
MAPA 1. Terme parroquial de Sant Julià d'Alfara.³

FOTOGRAFIA 1. *Sant Julià d'Altura abans de 1936 (MHS).*

FOTOGRAFIA 2. *Sant Julià d'Altura. 1987.*

PLÀNOL 1. Planimetria de l'església de Sant Julià d'Altura publicada per Andreu Castells l'any 1961.

badell, els quals compartiren idèntic interès. El nou col·lectiu així format va començar a treballar el setembre de 1986 amb un objectiu concret: l'anàlisi de la dinàmica de les estructures i els espais del conjunt de Sant Julià d'Altura.

Els estudis més complets que fins avui s'han publicat corresponen a Josep Soler i Palet i a Andreu Castells i Peig. El primer li dedicà una monografia,⁴ que elaborà sota una recerca eminentment documental, mentre que Castells completà les dades de l'anterior, feu una valoració arquitectònica del temple i de les seves pertinences i confeccionà una planimetria de la nau⁵ (plànol 1).

L'estudi de Castells comença parlant-nos del CASTELL D'ALTURA. El coneixement que en tenim, ens diu, prové d'una concessió feta pel Papa Calixt, el 17 de març de 1120, al Monestir de Sant Cugat del Vallès. «Aquesta concessió ve a conjecturar que Sant Julià d'Altura, abans que església sola, pogué ésser castell o almenys castell i església».⁶

Continuem citant Castells literalment, a fi de ser fidels al màxim: «De la construcció romànica de Sant Julià poca cosa se'n pot aclarir. És molt possible que la base del campanar, paret del sol ponent i la primera part de les parets laterals de la nau que en segueixen tinguin una raonable filiació romànica.»⁷

«Del moment gòtic poseim l'actual portalada, que, malgrat reformes sensibles del barroc, pogue ésser aprofitada en la nova construcció (...)».⁸

«Sobre el romànic i el gòtic de Sant Julià començà novament a edificar-se l'any 1605...»⁹ «Es feu el cimbori, que té un diàmetre aproximat de 6,5 metres amb una petita torreta, també de cúpula esfèrica. La nau de l'església, tal com la veiem avui, és coberta per una teulada a dos vessants, sostinguda per 5 arcs totals rebaixats, molt alts; entre arc i arc s'obren 8 capelles, dues de les quals sostenen una galeria amb dues finestres i una altra que és del portal».¹⁰

Cita després que segons llegeix en un llibre par-

roquial,¹¹ «“(…) se feu lo campanar de la mateixa Iglésia a l'any 1693.”» i afegeix que «Aquest campanar és de base quadrada, aproximadament fins a l'altura de l'església, on es fa octogonal, amb allargassades finestres i un relleu d'obra cuita. La cúpula no fou enllestida. Un detall curiós del sosteniment de les parets són els arcs ogivals encastats a les parets del sud, est i nord del segon cos, perquè àdhuc són decorats amb impostes rudimentàries. Són arcs obrats en pedra tosca. L'alçada del campanar al portal de l'església és de 20,9 metres».¹²

Aquest és el resum de l'acurada descripció del temple de Sant Julià d'Altura que publicà el malaguanyat Andreu Castells. Curiosament, però, no va servir per despertar en els cercles d'historiadors i d'erudits sabadellencs un interès ni una nova valoració històrica ni artística diferent de la que imperava fins aquell moment. Així, encara avui, quan es parla de patrimoni històric rellevant de la ciutat, mai no es pensa en Sant Julià d'Altura.

INVESTIGACIONS ACTUALS

Els treballs d'investigació, que han durat més d'un any, han consistit en l'aixecament de planimetria de tot el conjunt i en les anàlisis de les estructures que hi ha a la vista i els seus sistemes de construcció, per tal de confirmar o rebatre les pròpies hipòtesis que s'anaven formulant. Paral·lelament s'ha aprofundit en la recerca de la informació escrita existent, especialment la que fa referència a les obres i reformes a fi i efecte de seguir de prop la pròpia dinàmica del temple.

Durant les vacances d'estiu (1987) i amb motiu de fer la portada de l'aigua corrent a la rectoria, es varen fer uns solcs per tal de soterrar la canonada, que ens permeteren observar el tancament del que fou l'absis de tramuntana de la nau pre-romànica.

Un cop enllestida aquesta primera fase de treball hem arribat a la conclusió que, fins aquest moment,

⁴ Josep SOLER I PALET, ob. cit.

⁵ Andreu CASTELLS I PEIG, *L'art sabadellenc* (Sabadell 1961).

⁶ Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., p. 112.

⁷ Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., p. 127.

⁸ Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., p. 149.

⁹ Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., p. 200.

¹⁰ Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., ps. 202 i 203.

¹¹ Per comprovacions fetes posteriorment veiem que la cita correspon a: AHS 25.1.2/10.1 - Reg. 29 fol. 163.

¹² Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., p. 203.

FOTOGRAFIA 3. *Cara nord de l'església de Sant Julià d'Altura l'any 1974. S'observen dos edificis adossats, avui inexistent. Compareu-la amb la fotografia 8. (APSJ).*

a l'església de Sant Julià d'Altura es poden detectar quatre grans etapes de construcció:

1. Estructura romana. Situada a la base del campanar. (Segle I-II dC).
2. L'església pre-romànica. (Segle X).
3. Elements gòtics. Portal i campanar. (Segle XV).
4. Construccions barroques. (Segle XVII). Amb els retocs de construcció de la nova teulada, ensorra-

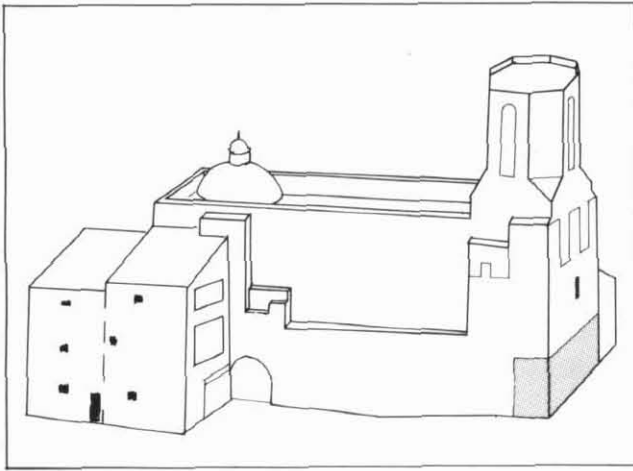
da a causa de l'incendi provocat de l'última guerra civil.¹³

Pot semblar estrany que ni Soler i Palet ni Andreu Castells no s'haguessin adonat de les estructures romanes ni de les pre-romàniques. L'explicació pot ser que quan ells visitaren el temple, hi havia dues edificacions adossades: uns nínxols a les cares N i NO del campanar i un casal allargassat, un extrem del qual aprofitava l'absis pre-romànic. Aquestes construccions s'enderrocaren al principi d'aquesta dècada (fotografia 3).

¹³ En aquests treballs d'estudi, hi han participat, a més a més dels autors, Núria AMIEL, Robert BARÓ, Francesca FUENTES,

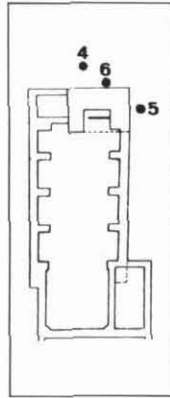
Ferran IBÁÑEZ, Júlia MARTÍNEZ i Genís RIBÉ, components, en aquesta ocasió, del col·lectiu RECERCA.

ESTRUCTURA ROMANA. SEGLES I-II dC

En el sector de ponent del temple de Sant Julià s'aixeca el cos robust del campanar. Aquesta gran estructura, la formen dos elements sobreposats. Una base de secció rectangular sobre la qual s'aixeca l'últim tram de secció vuitavada i cos prismàtic (plànol 2).

L'estructura de base ja presenta, en la seva planta, un perfil especial de lectura difícil. S'intueix, però, un aprofitament d'estructures alienes a la seva funció final que, en definitiva, han donat lloc al coneixement d'una nova etapa dins el procés dinàmic d'aquest interessant conjunt arquitectònic.

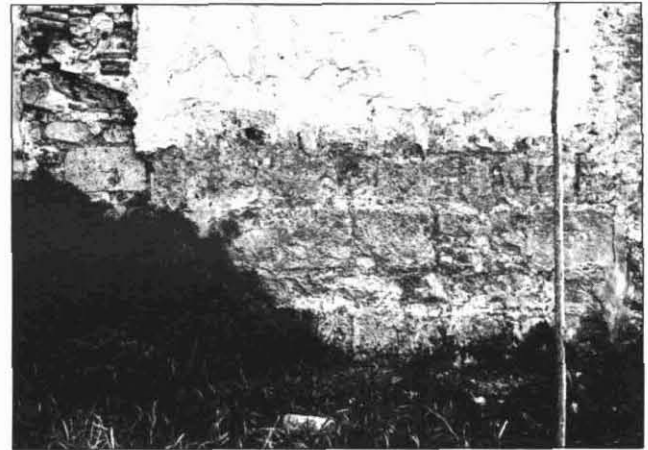

Com més endavant pretenem demostrar, el cos del mig del campanar actual, el forma l'estructura d'un altre campanar més antic: un campanar d'espadanya pre-romànic, pràcticament sencer. Aquesta estructura està assentada i s'aixeca aprofitant un cos compacte de base rectangular format a les cares visibles, en l'actualitat, per carreus mitjans de pedra tosca la majoria, rejuntats amb morter de calç i sorra i disposats en filades horitzontals (fotografies 4, 5 i 6).

La planta d'aquesta estructura és rectangular i les seves mides, suposades de moment, són de 6,70 m per 4,30 m i de 2,25 m d'alçada en els sectors visibles. De la cara de ponent, en coneixem la totalitat de l'amplada (6,70 m); mentre que la cara oposada, la deduïm per simetria. Dels altres costats —nord i sud— avui dia tan sols en podem veure la meitat, la resta s'ha calculat per planimetria ja que són coberts amb arrebossats (plànol 2).

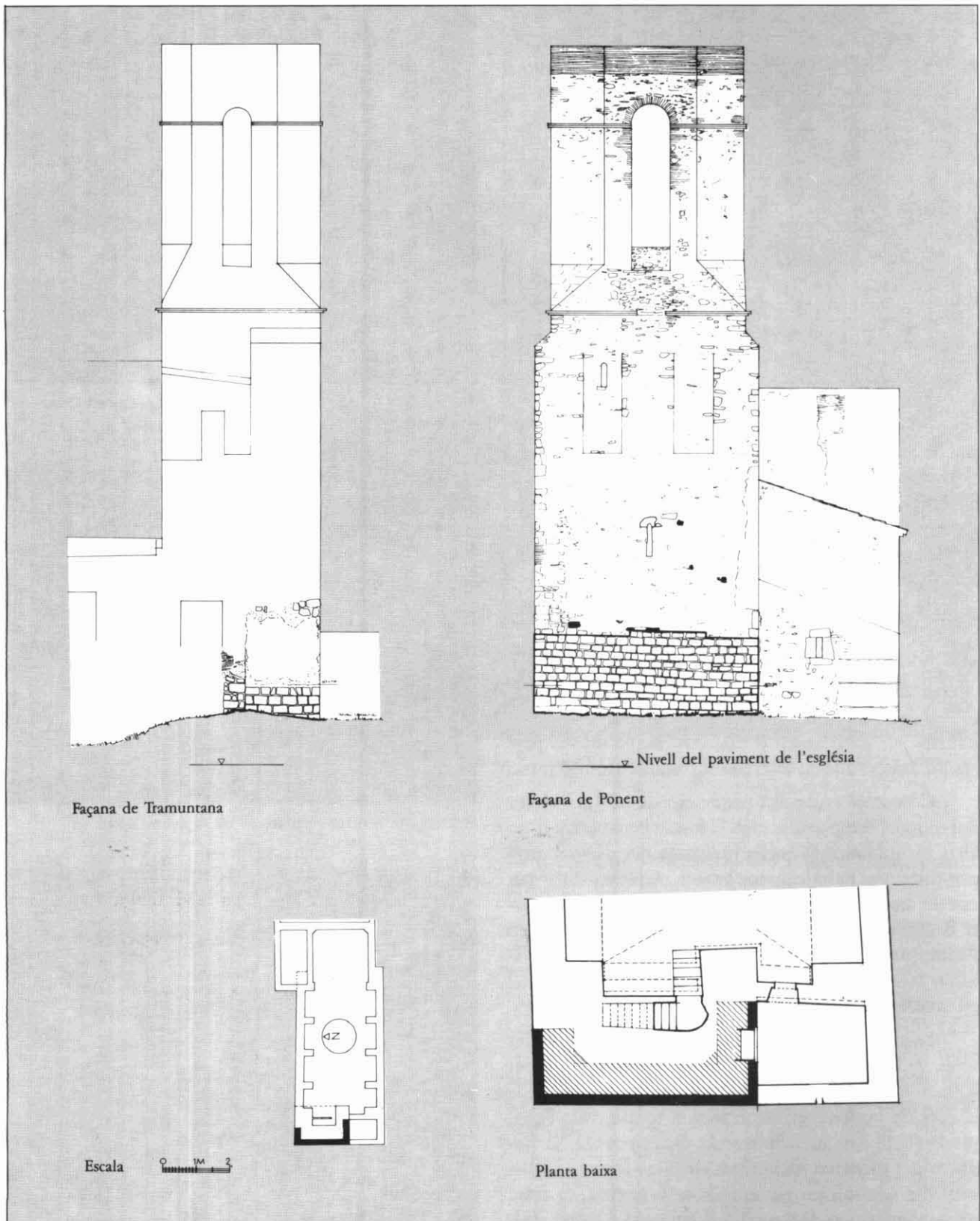
FOTOGRAFIA 4. Façana de ponent. Base del campanar. Parament d'Opus Vittattum sense sospedrar.

FOTOGRAFIA 5. Opus Vittattum de la façana nord.

FOTOGRAFIA 6. Detall.

PLÀNOL 2. *Façanes de Tramuntana i de Ponent de l'estructura romana.*

Si analitzem amb atenció la seqüència d'elements constructius que presenta el parament de ponent del campanar, veurem tipologies i aparells ben diferents i alhora ben característics cada un d'ells.

Ens interessa ara fixar-nos en l'espai que va dels 2 m als 3 m d'alçada d'aquest mur de ponent. Hi veiem un aparell de pedra sense treballar, disposada en filades irregulars i lligada amb morter de calç i sorra, que s'assenta directament sobre un altre aparell ben diferent. Aquest és de carreus regulars, cairejats (la majoria de pedra tosca)¹⁴ i col·locats en filades horitzontals. El morter, també de calç i sorra, omple les fines juntures sense falcar (fotografia 4).

El tipus d'aparell del nivell superior, tant per les seves característiques com pels elements estructurals que genera, el podem fixar cronològicament en el segle X. Fent un repàs dels sistemes d'aparells emprats al llarg del temps, veiem que tot el parament inferior, és a dir, el de la base de l'actual campanar, es pot identificar com un *opus vittatum* sense sospedrar, aparell constructiu emprat de forma generalitzada entre els segles I i II dC¹⁵ (fotografia 6).

Aquest tipus de parament, les característiques estructurals d'aquest cos prismàtic, així com el seu emplaçament dins l'espai antròpic del sector ens fan creure en la possibilitat que aquest conjunt siguin les restes d'un monument funerari romà.

A l'àrea geogràfica dels Països Catalans, les construccions romanes de caràcter sepulcral són quantitativament les més conegudes i algunes es troben en bon estat de conservació.

Puig i Cadafalch establí de bon principi una primera classificació tipològica,¹⁶ gran part de les pro-

¹⁴ Relacionat amb la naturalesa d'aquesta pedra, però sense precisar si fa referència a la que hi ha a l'obra del temple o als afloraments que es diu que hi havia al torrent de Ribatallada, el senyor Trallero presentà en el XIIè. Col·loqui de Toponímia i Onomàstica, celebrat a Sabadell el 1987, una comunicació en la qual, en buscar un origen al topònim *Altura*, donava en el seu estudi un mateix significat als mots *Turturà* i *Tosca*. Ens és impossible de compartir aquesta afirmació ja que creiem que les esmentades paraules (de designació popular) fan referència a dues pedres de característiques diferents. Vegeu Antoni TRALLERO i ALÒS, *Sobre el nom de Sant Julià d'Altura i els derivats de l'arrel Tur*, «Societat d'Onomàstica, Butlletí interior», XXIX (Setembre 1987), ps. 77-81.

¹⁵ Theodor HAUSCHILD, *Técnicas y maneras de construir en*

postes de la qual, tot i el temps transcorregut, és encara vàlida avui dia. En successives aportacions de diversos investigadors, ha estat Joan Sanmartí qui, darrerament —1984¹⁷— ha presentat l'estat de la qüestió sobre aquest tema, amb un estudi minuciós i un abast de síntesi ben resolt. La seva proposta tipològica pot ser definitiva.

Dins d'aquesta nova classificació veiem en les restes de Sant Julià, en especial per les justes proporcions en planta, així com per la seva orientació oest-est, el tipus de monument funerari anomenat d'*edícula sobre pòdium*, caracteritzat per la superposició de dos cossos prismàtics de perímetres diferents: una base o pòdium alt i una edícula o cel·la en el cos superior del monument.¹⁸

Les restes que fins avui podem identificar a la base del campanar de Sant Julià correspondrien a una part del pòdium on possiblement hi hauria els *conditorium* o cambres sepulcral, lloc principal on es guardarien les urnes funeràries (*larnax*).¹⁹

Aquest tipus de monument funerari, així com els de *forma de temple* i els de *forma de torre* són sepulcres de ritu funerari d'incineració. El sepulcre de Miralpeix a Casp és, possiblement, el que presenta unes característiques més semblants al de Sant Julià d'Altura.²⁰

Les restes de què tractem formarien part d'un monument sepulcral aïllat, situat dins un ambient rural i en estreta relació amb alguna vil·la propera. En el nostre cas veiem en el conjunt de restes de Can Bonvilar la dependència o relació més objectiva tant pel seu emplaçament com per la seva fixació cronològica.

El conjunt arqueològic de Can Bonvilar, segurament localitzat per Soler i Palet al final del segle pas-

la arquitectura paleocristiana hispánica, «Publicacions eventuales», 31 (Barcelona 1982), ps. 71-86.

¹⁶ J. PUIG I CADAVALCH, A. FALGUERA I J. GODAY I CASALS, *VI Monumentos funeraris*, «L'arquitectura romànica a Catalunya», Vol. 1 (Barcelona 1909), ps. 61-76. J. PUIG I CADAVALCH, *L'arquitectura romana a Catalunya* (Barcelona 1934).

¹⁷ Joan SANMARTÍ, *Els edificis sepulcral romans dels Països Catalans, Aragó i Múrcia* «Fonaments», 4, (1984), ps. 87-160.

¹⁸ Joan SANMARTÍ, ob. cit., p. 106.

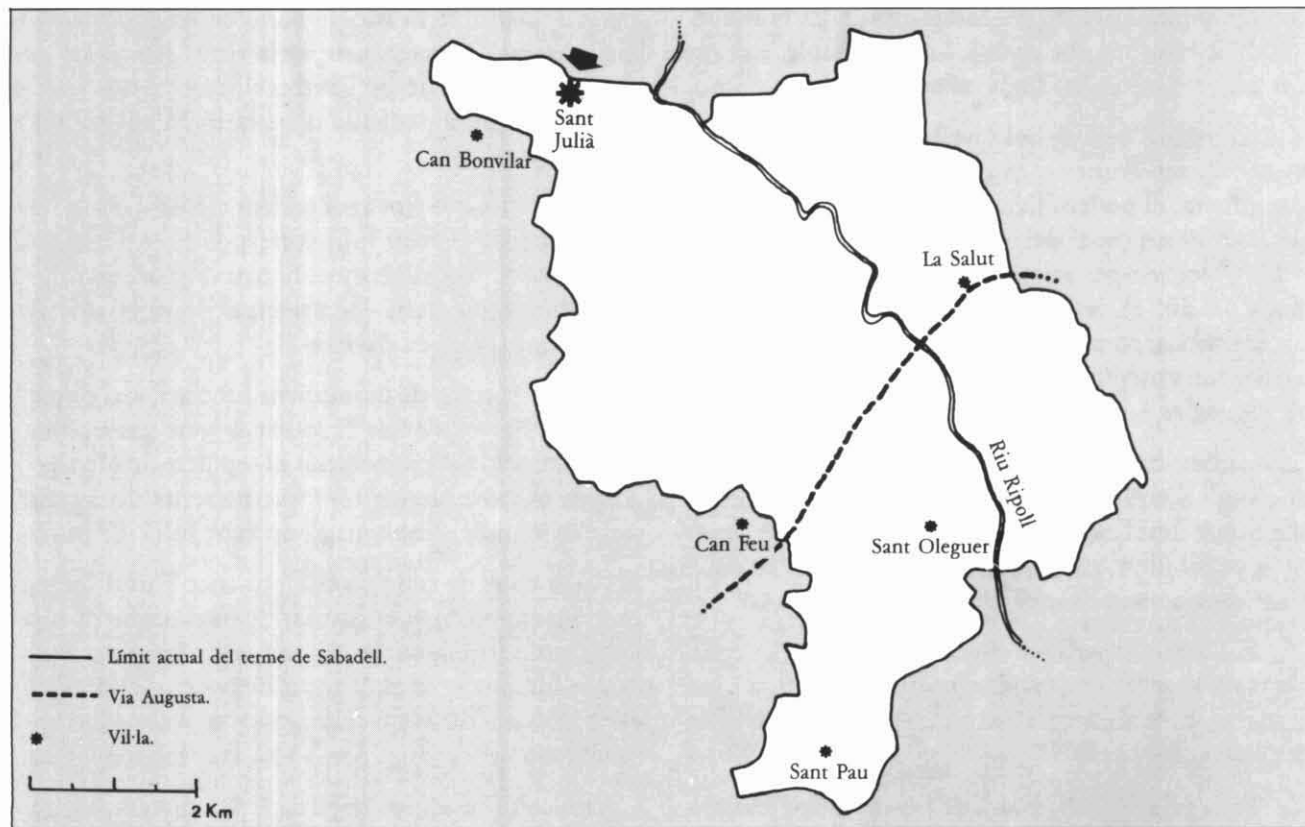
¹⁹ J.M. NOLLA, *Girona Romana. De la fundació a la fi del món antic* (Girona 1987), p. 64.

²⁰ J. PUIG I CADAVALCH (1934), ob. cit., ps. 132-134 i A. BELTRAN, *De arqueología aragonesa. I. Artículos publicados en «Heraldo de Aragón»*, 1974-1978 (Zaragoza 1978).

sat, va ser estudiat per Vicenç Renom el 1914. Avui resta inèdit i abocat a una lenta però constant destrucció.²¹ Aquesta vil·la, juntament amb les restes del monument sepulcral de Sant Julià es poden incloure dins el panorama del poblament romà del segle I dC i d'aquest sector del Vallès, del qual tenim fins ara una referència més clara.

Prenent tan sols com a referència espacial l'actual terme de Sabadell i el seu rodal veiem com una

important via de comunicació, la via Augusta,²² travessava la regió i actuava d'eix vertebrador de la zona, intercomunicant tots els sectors de poblament i els centres productius. Terrassa, Rubí, Caldes de Montbui, Granollers, seran nuclis de poblament agrupat²³ que juntament amb centres de producció agrícola i artesanal, com les vil·les de Can Bonvilar,²⁴ Can Feu,²⁵ Sant Pau de Riu-sec, Sant Oleguer²⁶ o la Salut,²⁷ configuraven un dels aspectes dinàmics de la romanització de les nostres terres (mapa 2).

MAPA 2. Situació de les vil·les romanes (segles I-II dC) localitzades fins avui.

²¹ Lluís FERNÀNDEZ, Genís RIBÉ i Albert ROIG, *Localització del jaciment romà de Can Bonvilar. Prospeccions 1986*, «Arraona», 2, (Primavera 1988), ps. 81-86.

²² F. PALLÍ AGUILERA, *La Via Augusta en Catalunya* «Faventia Monografias», 3 (UAB 1985).

²³ M. MAYER i I. RODÀ, *La romanització del Vallès segons l'epigrafia* (Sabadell 1984).

²⁴ Lluís FERNÀNDEZ, ob. cit.

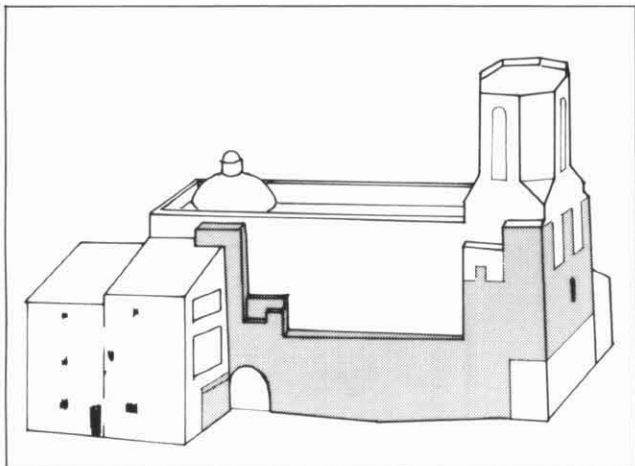
²⁵ D. MIQUEL, P. CASANOVAS i E. MORRAL, *El jaciment romà de Can Feu*, «Informació arqueològica», 26 (Barcelona 1978), ps. 15-23. J. MARTÍNEZ, J. FOLCH i T. CASÀS, *La intervenció arqueològica al jaciment ibèric i romà de Can Feu* (1987): notes prelimi-

nars. (En premsa).

²⁶ V. RENOM COSTA, *Diari d'excavacions. 1914-1948* (Notes inèdites). Lluís MAS GOMIS, Vicente RENOM COSTA, *Sant Oleguer, junto a Sabadell*, dins *A la memoria de Don Vicente Renom Costa* (Sabadell 1962), ps. 18-20.

²⁷ Vicente RENOM COSTA i Lluís MAS GOMIS, *Las excavaciones del poblado de Arrahona*, «Arrahona», 1-2 (1950), ps. 93-119. Mercè ROCA ROUMENS, *Producció de Sigil·lata a la vil·la de la Salut*, «Arrahona», 6 (Tardor 1978), ps. 5-30. I Maria Teresa CASAS i SELVAS, *Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut* (Sabadell), «Arraona», 1 (Tardor 1987), ps. 15-26.

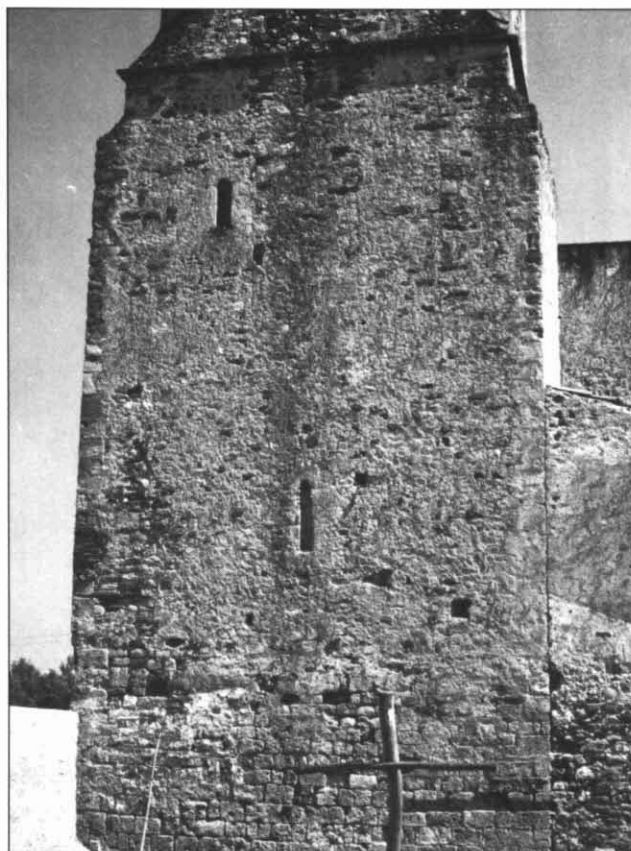
L'ESGLÉSIA PRE-ROMÀNICA. SEGLE X

Una renglera de nínxols, situats a la cara de ponent del campanar, i les restes d'una gran construcció que s'aixecava en el sector de tramuntana del temple de Sant Julià d'Altura havien amagat, fins no fa gaire temps, el testimoni material d'unes estructures religioses que hem datat en el segle X²⁸ (fotografies 3 i 8).

En la façana de ponent del campanar ja es pot identificar un gran parament que s'aixeca aprofitant les restes de l'estructura romana que li fa de suport (plànol 3). Aquest mur presenta un aparell de pedres i còdols col·locats com a obra de reble tot i que els angles semblen reforçats amb carreus intercalats de *cap i ample*²⁹ (fotografia 7). Tot és lligat amb morter de calç i sorra. En aquest mur, a uns 5 m del terra del cementiri i centrada en la seva amplada s'obre una finestra d'espitllera molt estreta en aquesta cara exterior (15 cm d'obertura per 100 cm d'alçada), amb muntants alternats de carreus de tosca i pedra plana que aguanten una llinda d'un sol bloc amb l'arc directament tallat. La finestra s'obre al biaix vers l'interior amb esqueixada senzilla (fotografia 12).

Coronant aquest mur podem identificar els dos ulls, avui tapiats, d'un reforçat campanar d'espadaunya (fotografies 7 i 13). En els tombants, tant de tramuntana com de migdia, d'aquest campanar s'hi veuen, encara avui, uns pilarets de carreus de tosca in-

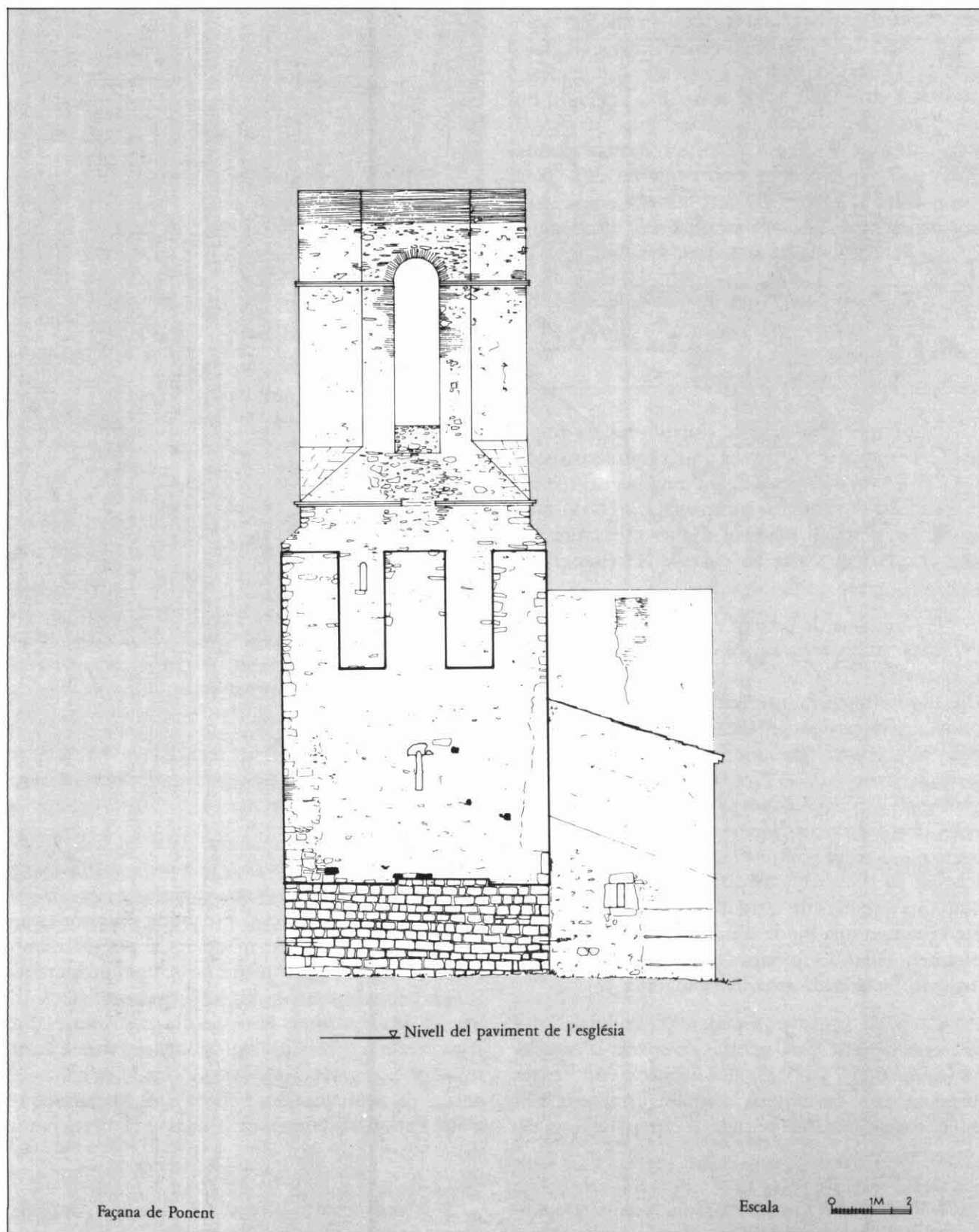
FOTOGRAFIA 7. Façana de ponent. Obra pre-romànica assentada sobre el parament romà.

clusos dins del parament del segle XV, que devien ser els suports d'una coberta per protegir l'accés a les campanes (plànol 4) (fotografia 8).

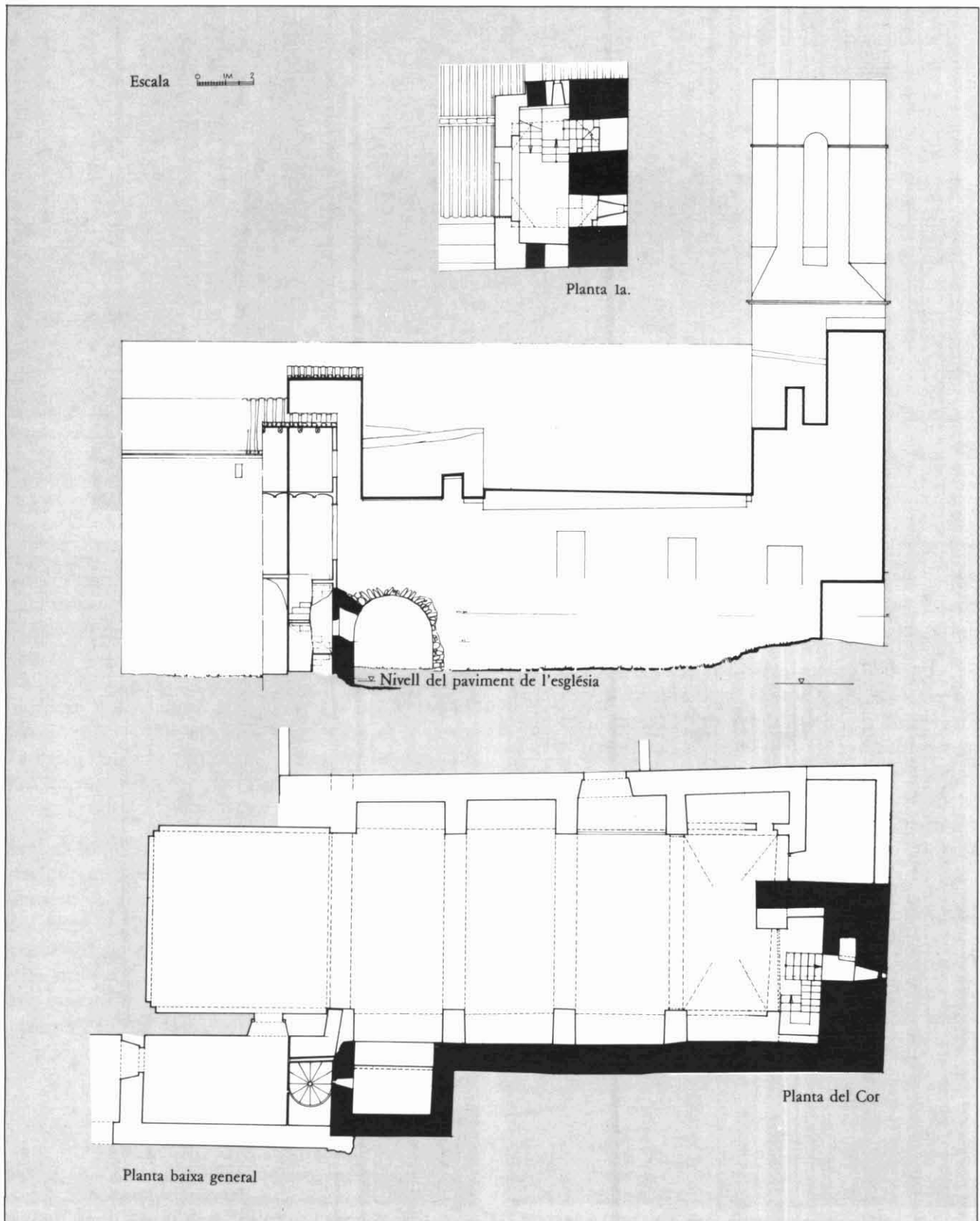
En el sector de tramuntana del temple es pot seguir tot el mur nord de l'església pre-romànica, que arrenca del cos fins a les restes d'una absidiola lateral també datable del segle X. En aquest mur, tot i que hi ha molts retocs d'obres modernes, es pot veure amb claredat l'aparell pre-romànic format per pedra trencada i còdols disposats en filades irregulars, lligats amb morter de calç i sorra. El traçat d'aquest mur es pot seguir en la seva totalitat i possiblement també en la seva alçada original (fotografia 8). Uns 13 m hi ha des del cos del campanar fins l'eix de la planta rectangular de l'absidiola lateral, de la qual es conserva la to-

²⁸ Al principi dels anys vuitanta varen ser aterrades les últimes construccions que es conservaven d'un gran casal de caràcter civil possiblement ja existent en època barroca.

²⁹ Eduard JUNYENT, *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic* (Barcelona 1983), p. 69.

PLÀNOL 3. *Façana de ponent del campanar pre-romànic.*

PLÀNOL 4. *Plantes i secció de les estructures pre-romàniques.*

FOTOGRAFIA 8. Murs de tramuntana on hi ha la paret i l'absidiola laterals pre-romàniques.

talitat de la planta, la paret de llevant i tot el perfil en secció dels murs i la volta de la cara de migdia (plànol 4), (fotografia 9).

L'aparell constructiu d'aquesta absidiola és de les mateixes característiques que el mur de tramuntana. En la paret de llevant s'obre una finestra d'espitllera (fotografies 10 i 11) amb les particularitats pròpies de l'època i seguint el mateix model que la finestra ja descrita del mur de ponent del campanar. La coberta d'aquest santuari lateral devia ser amb volta de pedra i arc de punt rodó i la teulada a dues vessants.

Els murs i les estructures que fins ara hem pogut estudiar ens donen, amb una certa aproximació, la visió de la composició total d'aquest temple pre-romànic. Devia ser una construcció d'una sola nau, allargassada, coberta amb una embigada de dues vessants; la capçalera, amb tres absis de planta rectangular, coberts amb volta i disposats en forma de creu.

Dins el panorama del nostre coneixement

³⁰ J. PUIG I CADAFALCH, A. FALGUERA i J. GODAY I CASALS, *L'arquitectura romànica a Catalunya* (Barcelona 1909-1918). Xavier BARRAL I ALIET, *L'art pre-romànic a Catalunya. Segles IX-X* (Barcelona 1981). Eduard JUNYENT, ob. cit.

³¹ Eduard JUNYENT, ob. cit., p. 228. Xavier BARRAL, ob. cit., p. 85.

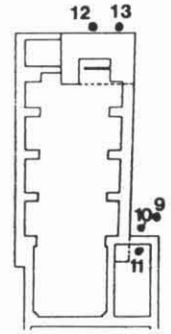
d'aquest tipus de construccions religioses³⁰ veiem com el temple pre-romànic de Sant Julià presenta unes característiques especials que el situen entre els del grup d'esglésies relativament grans, de nau llarga i planta cruciforme.³¹ A Santa Elena, Vilajuïga, a l'Alt Empordà,³² o a l'església de Santa Maria del Marquet, al Bages,³³ i en especial a la de Sant Vicenç d'Obiols, al Berguedà,³⁴ veiem els paral·lels més propers al nostre temple, construccions totes aquestes que s'han datat en definitiva en el segle X.

De l'interior de la nau, res no se'n pot endevinar, excepció feta de l'obertura de la finestra que hem vist en el mur de ponent del campanar. Aquesta finestra creiem que devia assenyalar, amb el seu biaix, la projecció de l'eix central de la nau perfectament orientat (O-E) cap al santuari que es devia obrir a llevant (plànol 4). El condicionament d'arrebossats i pintures actuals de l'interior de la nau fa que s'emmascari l'observació de qualsevol obra del temple pre-romànic.

³² J. BADIA I OMS, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. II-Alt Empordà* (Girona 1978). Xavier BARRAL, ob. cit., p. 230.

³³ Xavier SITJES I MOLINS, *Les esglésies pre-romàniques del Bages, Berguedà i Cardener* (Manresa 1977), p. 133. Xavier BARRAL, ob. cit., p. 230.

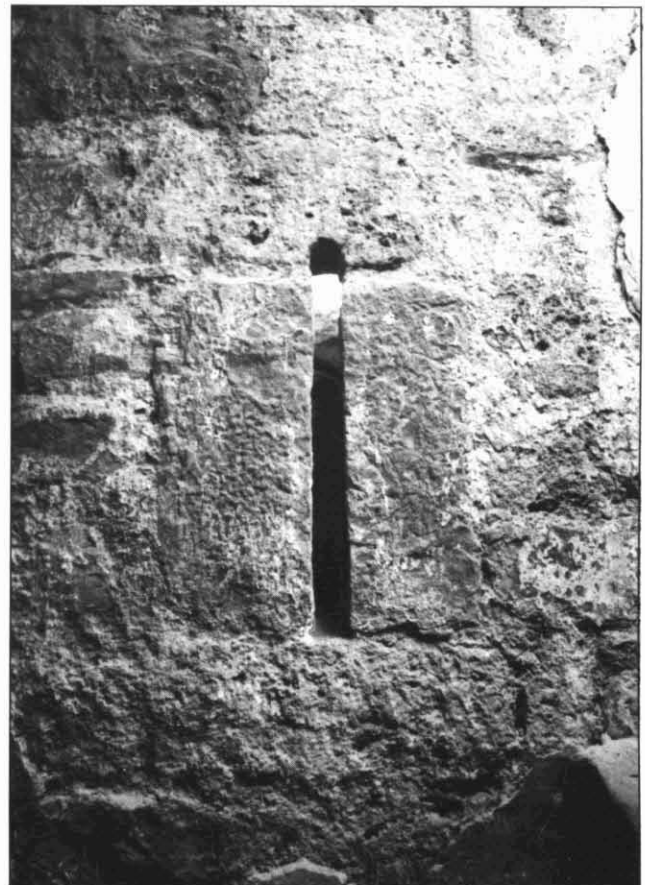
³⁴ Xavier BARRAL, ob. cit., p. 178.

FOTOGRAFIA 9. *Absidiola lateral pre-romànica.*

FOTOGRAFIA 10. *Detall de la finestra de l'absidiola. Cara interior.*

FOTOGRAFIA 11. *Detall de la finestra de l'absidiola. Cara exterior.*

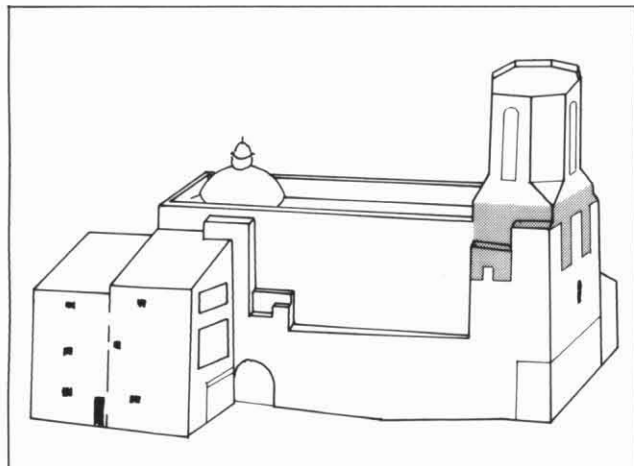

FOTOGRAFIA 12. *Detall de la finestra central pre-romànica situada a la façana de ponent.*

FOTOGRAFIA 13. *Un dels ulls paredats de l'espadaña pre-romànica.*

ELEMENTS GÒTICS. SEGLE XV

Del moment gòtic, el temple de Sant Julià d'Altura en conserva la portalada i una part del campanar (plànol 5).

El portal és a migdia i coronat per un arc carpa-

nell. El formen un conjunt de carreus i dovelles esculpturades amb dos nervis en degradació. A l'extradós, l'arc és resseguit per un trencaaigües. Aquests tres elements són col·locats matusserament i de tal manera que fan pensar que havien estat instal·lats anteriorment en un altre lloc i tot, formant un arc amb curvatura i alçada lleugerament diferents de l'actual. Els carreus que correspondrien al basament són uns 70 cm alçats respecte del paviment actual (fotografia 14).

El mur on és obert el portal sembla més antic que aquest, el gruix i l'aparell de la seva fàbrica, on l'arrebossat ha caigut, ens ho fan pensar, si bé els llocs despatats són tan escassos que ens ha estat impossible fer-ne un estudi complet.

La peça central del trencaaigües té un escut esculpit sostingut per dues figures infantils actualment decapitades.³⁵

Del campanar, cal dir-ne que la volta que suporta el primer pis és de punta d'ametlla (fotografia 15).

FOTOGRAFIA 14. Façana de migdia. Portal.

És en aquesta planta que el campanar és de forma rectangular i als seus angles hi ha uns pilars rectangulars per al probable suport de la coberta. Una paret, la del nord, és l'espadanya pre-romànica, mentre que a les altres cares hi ha sengles arcs de punta d'ametlla propis d'aquest moment. Els dos que toquen a l'espadanya són cecs (fotografies 16 i 17), mentre que l'oposat és obert i sembla que donava pas a sota coberta de la nau de l'església (fotografia 18). Els dos primers són estructurals, o sia que servien per a suportar la càrrega de la coberta, sense comptar amb els murs, que són de rebliment i formats per reble, encara que aprofiten

³⁵ «l'escultura surt en alt relleu, quasi corpori, per entre el motlluratge del portal, (...) Hi ha un escut sostingut per dues figures infantils (àngels, pot ser), on hi campeja l'anagrama de Jesús en gòtic florit compost per les clàssiques lletres I-H-S, i a la part alta s'hi veu l'esquema d'una clau (...) aquest exemplar gòtic tant antic, probablement del segle XV (...)». Fèlix d'ARRAHONA, *L'anagrama de Jesús*, «Museo de la ciudad de Sabadell», 15 (1966).

«(...) L'escut és en forma de triangle curvilini, propi del gòtic

FOTOGRAFIA 15. Planta del Cor. Arc apuntat.

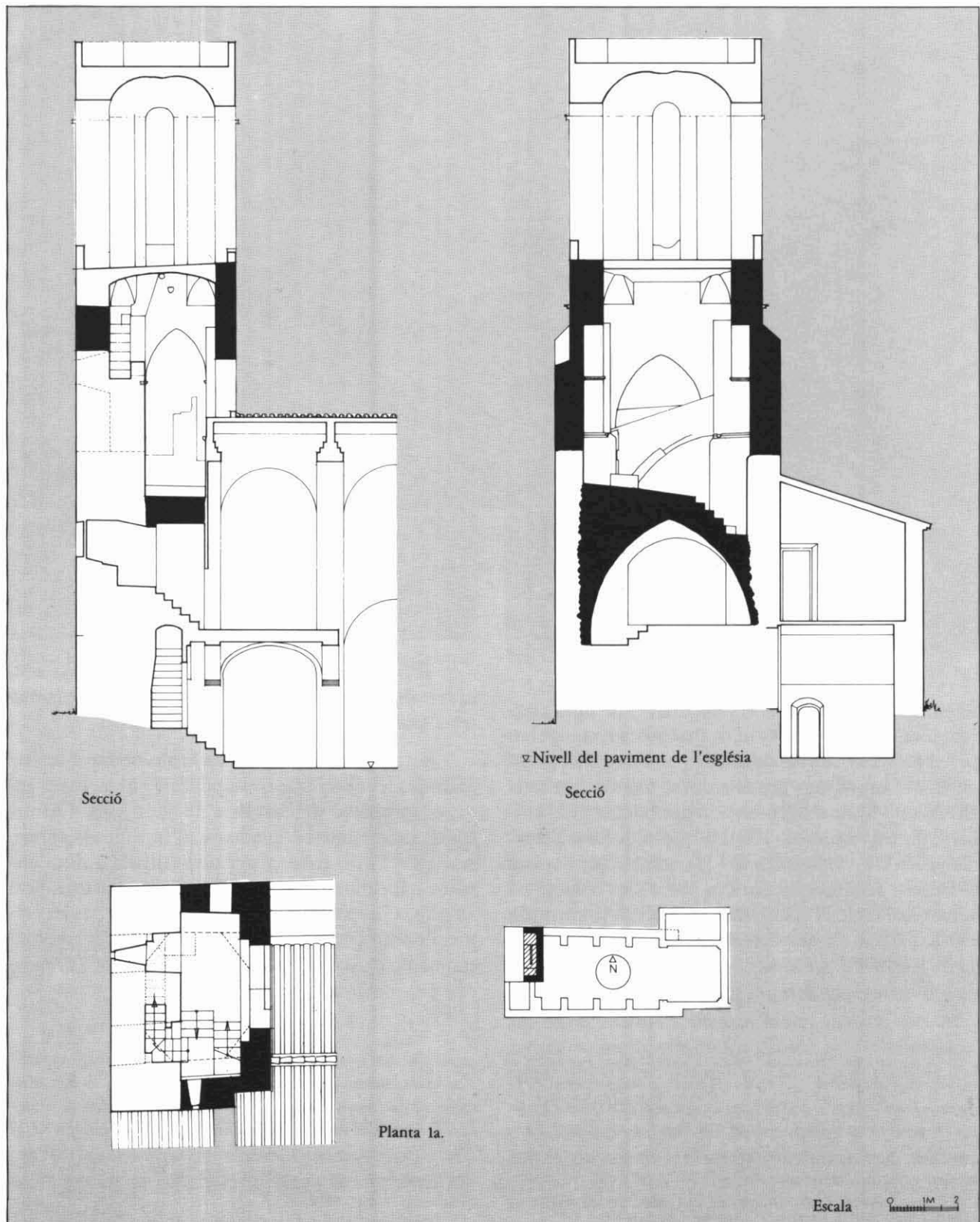
uns inicis de suport de l'estructura anterior de carreus cairats (plànol 5).

Tots tres arcs són construïts, també, amb carreus cairats de pedra tosca i tenen unes impostes de la mateixa pedra en forma de llistell bisellat.

Tot plegat ens fa pensar en la hipòtesi que un cop acabades les obres que correspondrien al moment gòtic, el campanar de l'església de Sant Julià d'Altura era una torre gairebé quadrada, d'una alçada aproximada de 14 m, coberta per una teulada a dues vessants, coincidint en alçada amb la de l'espadanya, però ampliada per cobrir tota la planta, a jutjar per les empremtes que podem observar a sobre dels dos arcs contraposats, i que conservava estructuralment l'espadanya pre-romànica.

català d'aquest temps i consta de dos elements: un anagrama amb el nom de Jesús en caràcters gòtics tan florejats que, de bon antuvi fan de mal interpretar, i, a sobre d'aquest una clau de simbolisme també una mica difícil d'aclarir que podria interpretar-se, segons l'historiador terrassenc Soler i Palet com a indicatiu de la pertinença de Sant Julià a Sant Pere de Terrassa...». Andreu CASTELLS I PEIG, ob. cit., p. 149.

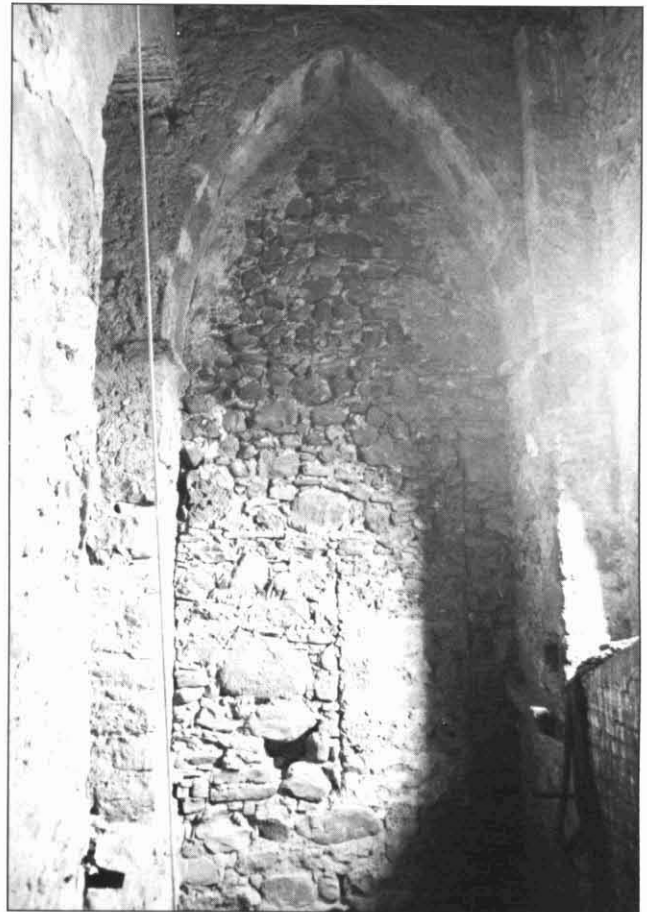
Vegeu també Lluís MAS GOMIS, *La nostra portada: Un escut del segle XIV*, «Alba», 104 (Octubre 1958), p. 205.

PLÀNOL 5. *Planta i seccions dels elements gòtics.*

FOTOGRAFIA 16. *Primer pis del campanar. Arc cec de la cara sud.*

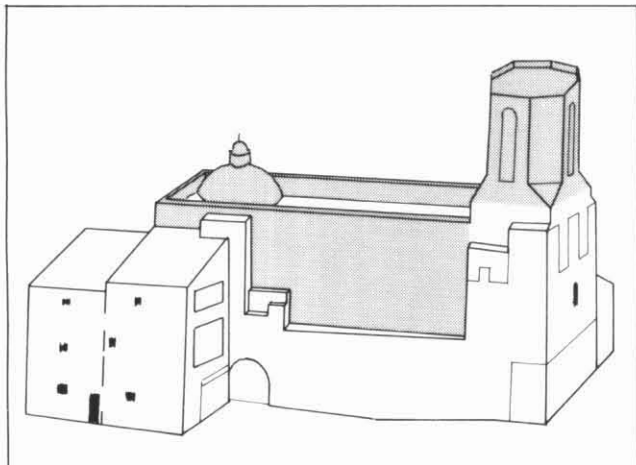

FOTOGRAFIA 17. *Primer pis del campanar. Arc cec de la cara nord.*

FOTOGRAFIA 18.
*Primer pis del campanar.
Arc obert de la cara est.*

CONSTRUCCIONS BARROQUES. SEGLE XVII

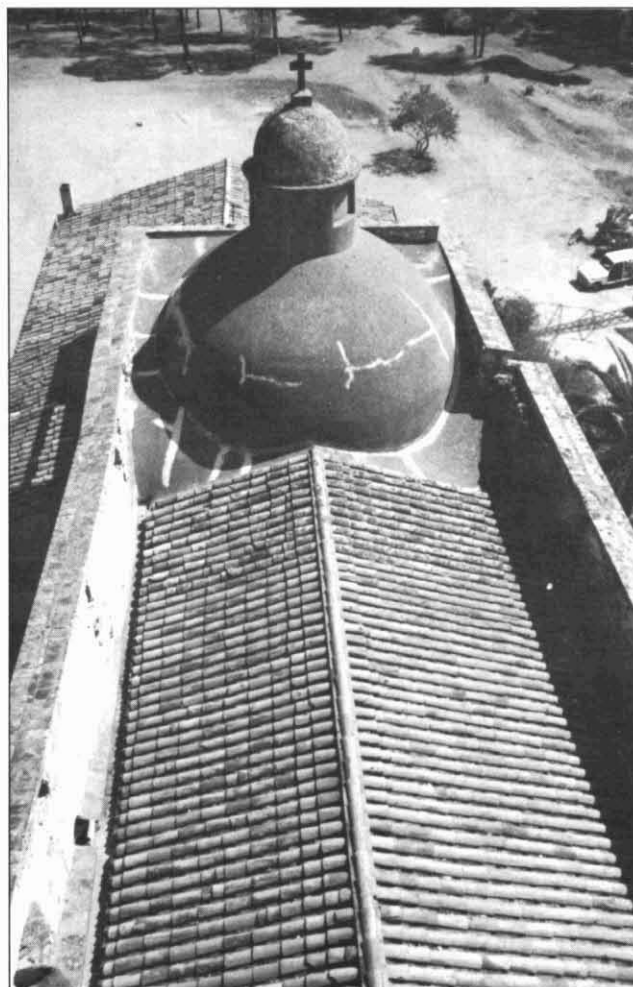
L'època del barroc és potser el moment que Sant Julià d'Altura sofreix les modificacions arquitectòniques més importants de la seva història. La seva imatge és transformada totalment (fotografia 1). Malgrat tot, queden poques estructures d'aquesta època, encara que molt contundents, principalment el presbiteri i el campanar. N'ha quedat, també, l'organització espacial de l'edifici, ja que els murs de la nau són anteriors i la coberta i els arcs que la suporten són posteriors.

La nau de l'església va tenir dues ampliacions, una en sentit de l'eix transversal, de data incerta, però segurament anterior a aquest moment, que es va materialitzar en l'eixamplament de la nau, i l'altra, en sentit de l'eix longitudinal, realitzada de ple en l'època barroca, que va comportar l'enderrocament de l'absis i la construcció posterior del presbiteri (plànol 6).

El presbiteri és de planta quadrada i cobert per un cimbori format per una cúpula semiesfèrica amb llanternó (fotografia 19). La continuïtat de la planta circular de la cúpula i la planta quadrada del presbiteri és resolta amb petxines.³⁶

L'any 1693³⁷ es va afegir una planta al campanar

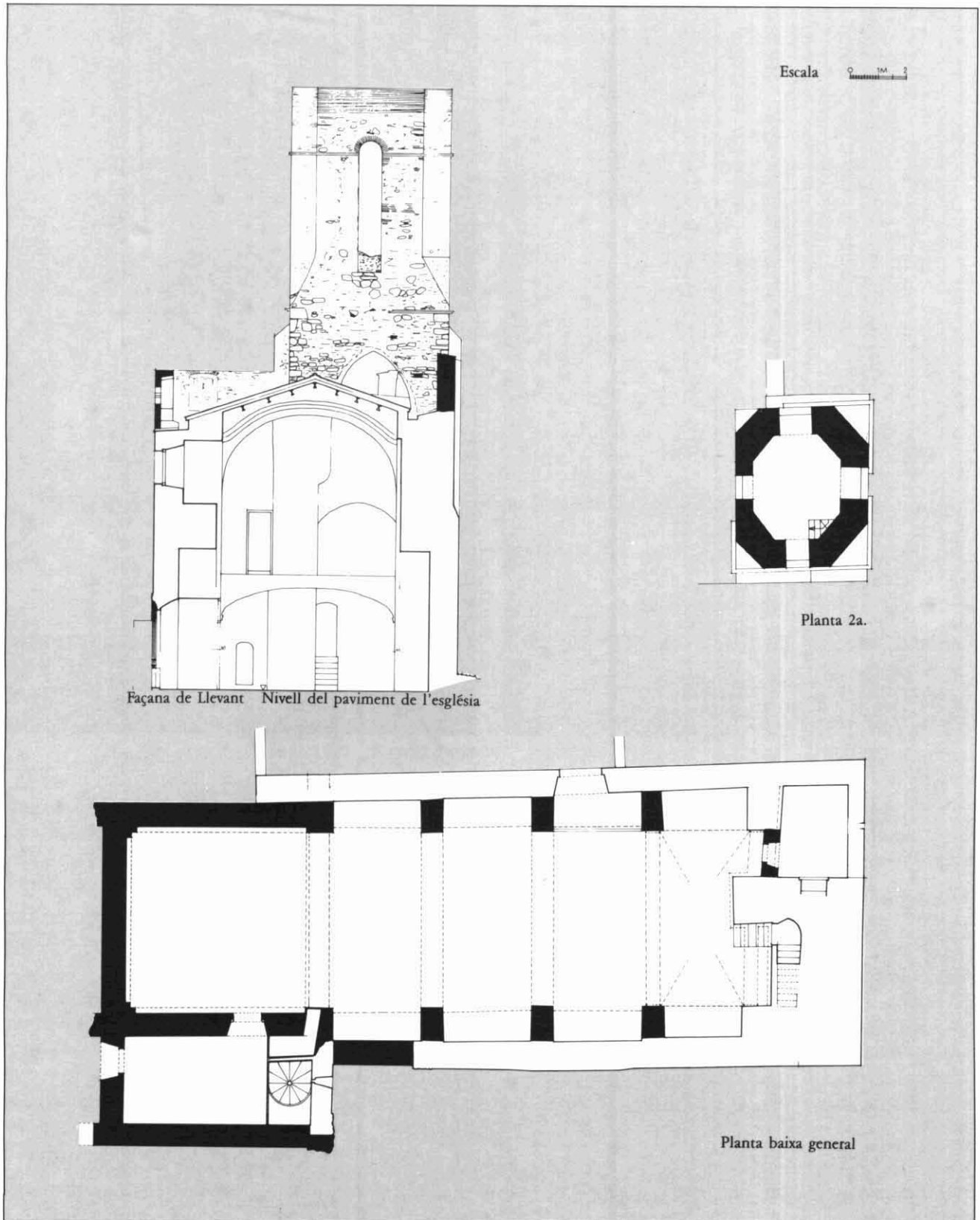
³⁶ Fent referència a aquestes obres hi ha una extensa documentació dipositada en mans particulars (Ca n'Ustrell, Sabadell) que forma part del vast arxiu parroquial de Sant Julià d'Altura. Els documents tracten dels diversos contractes i plets sorgits a partir de 1611 entre el rector i els obrers de la parròquia amb el mestre d'obres Jaume Cabrer. (Còpia: AHS. 25.1.2./10.1 Reg. 29 fs. del 2-8, 10-15, 53-63, 69-76, 79-80, 82-84, 90-91, 93-96).

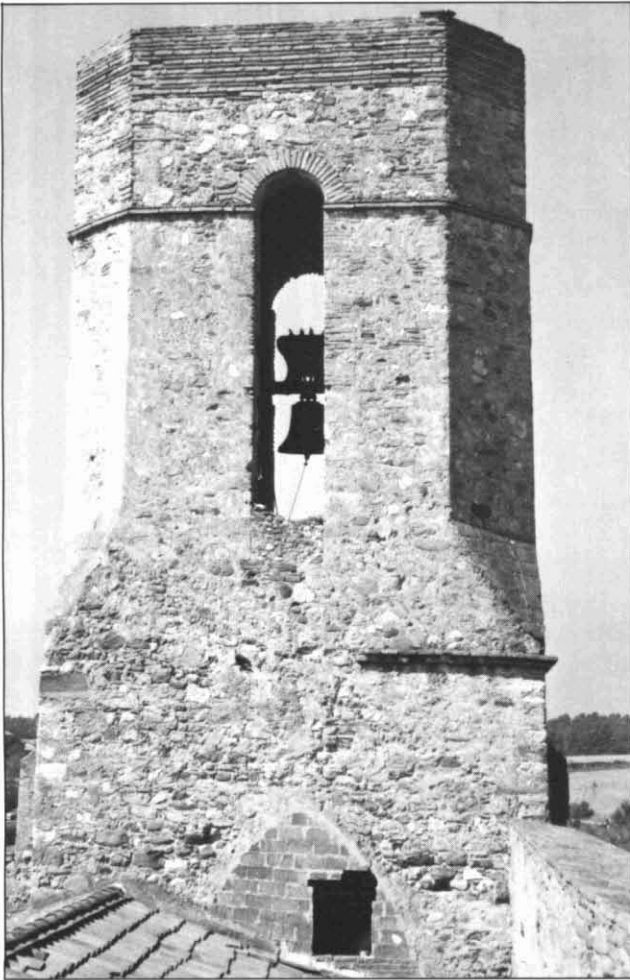
FOTOGRAFIA 19. Coberta, cimbori i llanternó barrocs.

gòtic existent, segurament per donar-li més alçada. Aquesta planta, que aprofita tota l'estructura gòtica inferior, pren la forma octogonal característica del barroc i és construïda amb fàbrica de totxo. Cada una de les quatre cares que es corresponen amb les de la base té una finestra allargassada rematada en un arc de punt rodó. El campanar és cobert amb una volta interior esfèrica rebaixada, feta amb totxos disposats en plec de llibre i tot formant cercles concèntrics (fotografies 20 i 21). La coberta exterior és plana.

³⁷ AHS. 25.1.2./10.1 Reg. 29 f. 163: «Fas memòria com se feu lo campanar de la mateixa iglesia a lo any 1693 i dit any se feu lo globo de plata de la Reserva i també lo Vericle i a 9 de desembre de 1698 se començà lo retaule major de Sant Julià i s'acabà lo dia 3 de juny de 1700 per les quals obres doní 100 lliures i tot lo sobredit se feu i també lo retaule de Sant Sebastià sent jo lo infrascrit rector de la present Iglésia (...)».

PLÀNOL 6. *Plantes i secció de les estructures barroques.*

FOTOGRAFIA 20. *Cos del campanar construït el 1693.*

El campanar i el cimbori amb el llanternó són les estructures que defineixen la imatge actual de Sant Julià d'Altaura.

L'espai interior de l'església es va reordenar i s'ha mantingut fins a l'actualitat (disposició d'altars entre pilars, etc.). Només cal mencionar la transformació efectuada a causa de l'incendi provocat durant l'última guerra civil (21 de juliol de 1936), quan en fer la nova teulada es varen anul·lar les golfes, construïdes en les modificacions anteriors, cosa que deixava al descobert el cimbori i donava, a la vegada, més esveltesa al campanar (fotografies 1, 2 i 19).

CONSIDERACIONS

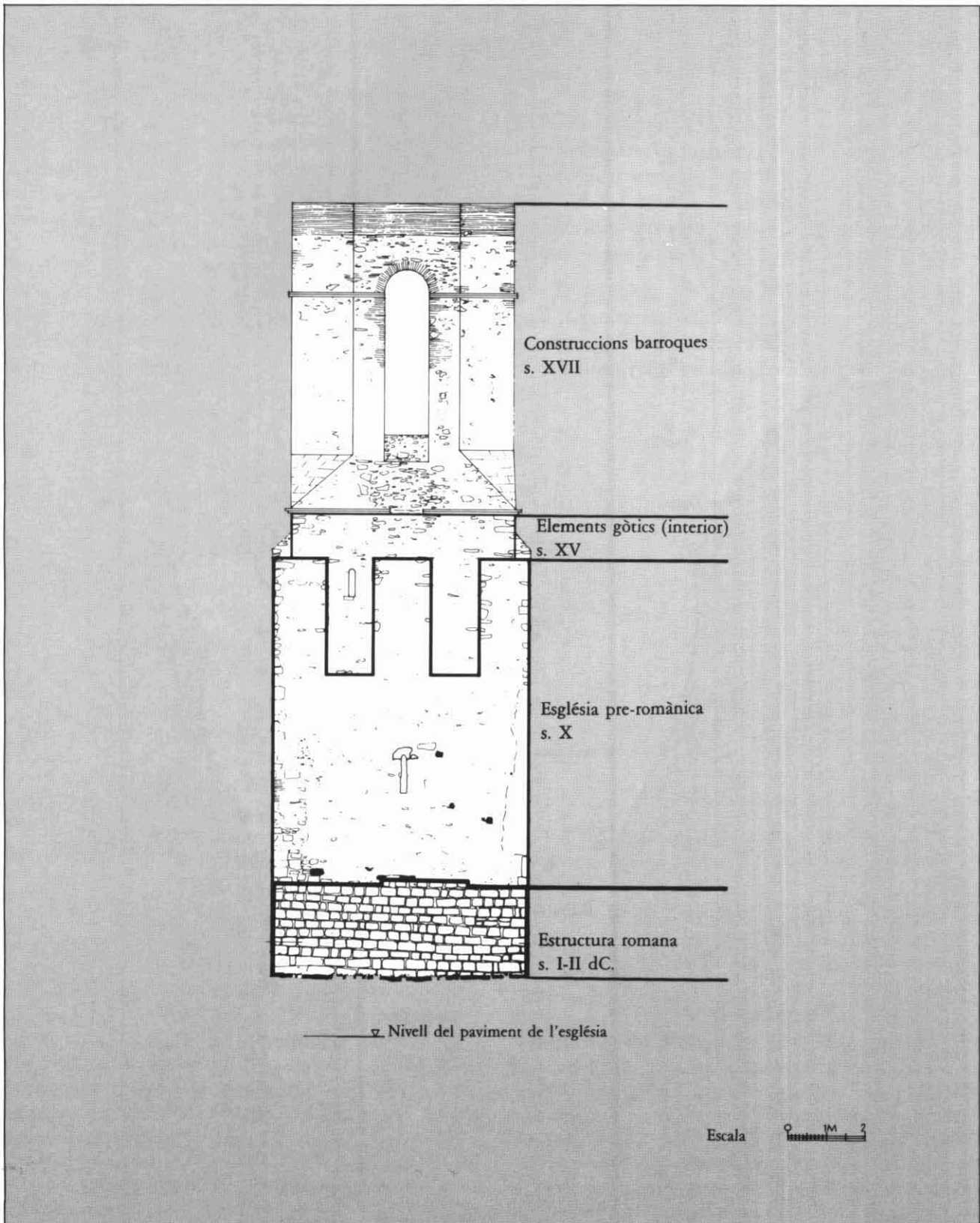
Totes aquestes valoracions que fins aquí hem anat presentant són el producte d'una tasca col·lectiva d'investigació, encaminada a un millor coneixement de

FOTOGRAFIA 21. *Volta de l'interior del campanar.*

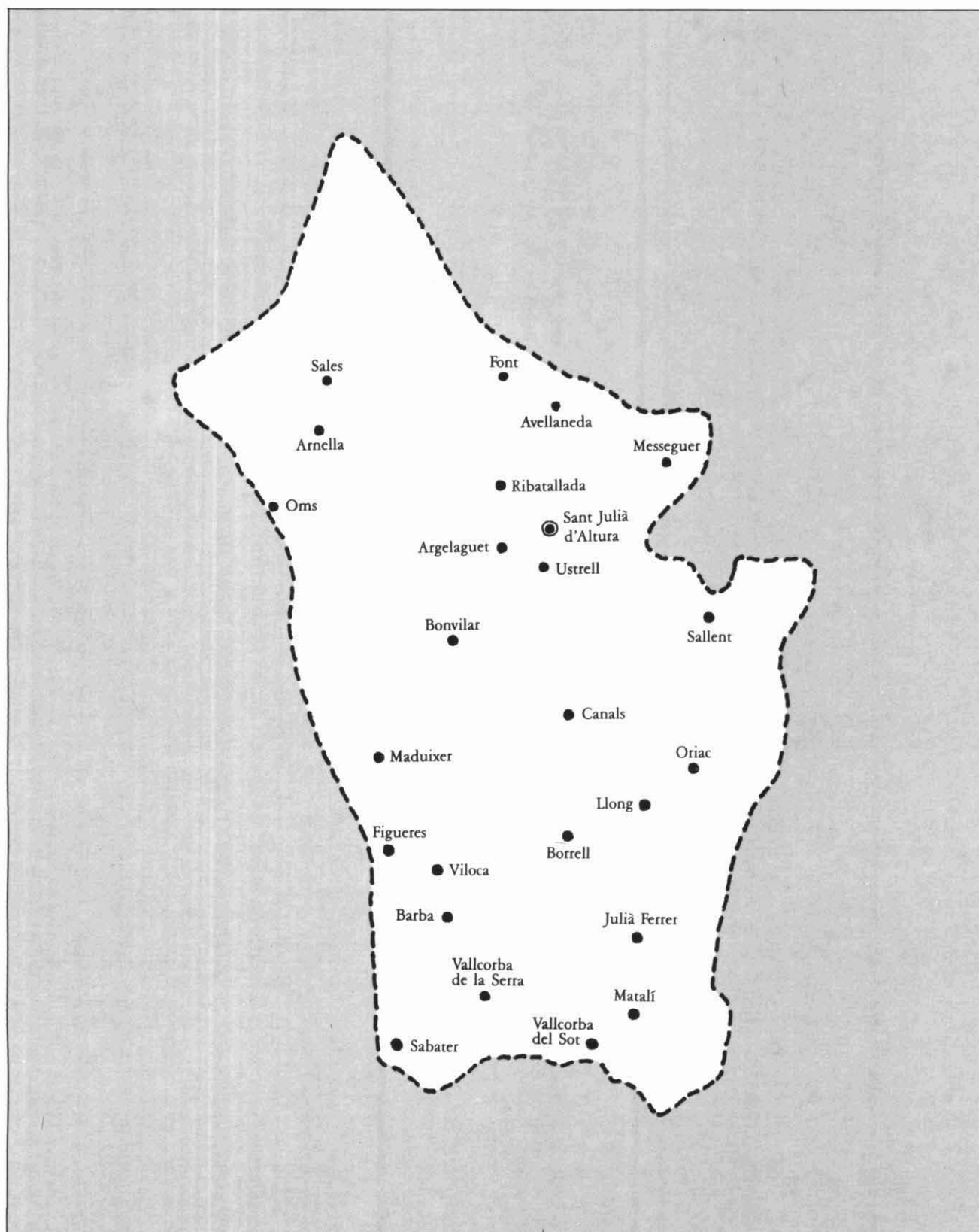
la realitat dinàmica que ha envoltat el temple de Sant Julià d'Altaura al llarg del temps. Tota aquesta recerca ens ha creat la necessitat d'elaborar un documentat informe a fi i efecte de lliurar-lo als organismes competents per tal de sol·licitar la seva autorització per a una futura intervenció interdisciplinària en el conjunt de Sant Julià.

Amb aquesta primera lectura de la dinàmica estructural del monument s'han generat tot un seguit de nous coneixements, alguns d'ells en curs d'estudi (grafits barrocs de la rectoria, localització de restes de pintures murals romàniques, noves interpretacions de funcions civils dins el conjunt estructural dels edificis, interpretació i estudi de noves fonts documentals...)

Juntament amb aquesta metodologia d'estudi històric s'han creat, també, tot un seguit de nous camins d'investigació que requereixen intervencions pun-

PLÀNOL 7. Façana de ponent. Dinàmica estructural.

MAPA 3. Situació de les masies existents en el moment de la construcció de l'etapa barroca.³⁸

tuals, ja siguin de recerca arquitectònica com de sondeigs arqueològics.

Ha quedat, però, obert tot un ample ventall de coneixements que enriqueixen aquest procés dinàmic del conjunt i que el converteixen en un centre vital i transcendent dins l'antropia del sector. Això fa que cada vegada sentim amb més intensitat el batec de la gent que li ha donat vida.

Hem vist com d'aquesta etapa de forta romanització que experimentaren totes les nostres contrades, n'hem pogut identificar un interessant testimoni més amb les restes romanes dels segles I i II dC d'un suposat edifici funerari. Sobre aquestes restes, i amb una

seqüència poc corrent per com és de completa i ben conservada, hem vist: gran part de l'estructura d'un temple pre-romànic, unes formes importants del segle XIV al sector del campanar i el gran canvi que experimentà l'edifici en el segle XVII i que, amb pocs afegits, ha estat la imatge coneguda que ens ha arribat fins els nostres dies. A la façana de ponent del campanar es concentra en una sola lectura tot el procés arquitectònic generat a partir de la dinàmica històrica que, a poc a poc, se'ns fa present (plànol 7).

D'un passat més o menys immediat (mapa 3) del qual ja tenim interessants aportacions³⁹, hem reculat en el temps fins al mateix canvi d'era. Ha quedat oberta una nova via d'estudis plena de suggeriments.

³⁸ Algunes d'aquestes masies han desaparegut i pràcticament no han deixat rastre, aquest és el cas de Can Julià Ferrer i de Vallcorba del Sot. També ha desaparegut Can Viloca de la Pedra Blanca, però encara la podem localitzar a molts mapes ja que la seva destrucció és molt més recent. D'altres han estat enderrocades totalment i han estat substituïdes per cases noves com Vallcorba de la Serra (avui Can Coniller) i Mas Canals, totes dues continuen dedicades a l'agricultura. Tres més són abandonades, una d'elles amb vigilància, Can Llong, mentre que les altres dues s'estan ensorrant: Ca n'Oriac i Ribatallada (sobre la qual hi ha projectada una autopista). La resta, que són la majoria, continuen habitades: Can Font (Molt reformada. Restaurant), Ca n'Avella-

neda (Complex esportiu), Can Messeguer (Ramaderia), Can Sales (Ramaderia), Ca n'Arnella (Pagesia), Ca n'Argelaguet (Ramaderia, jardineria), Ca n'Ustrell (Pagesia, ramaderia), Can Barba (dita també de la Pedra Blanca. Pagesia, ramaderia), Can Sabater del Torrent (Ramaderia), Can Sallent (Can Deu des de 1637. Museu), Can Maduixer (Can Viver de la Torrebonica. Granges i sanatori), Can Matalí (Actualment Can Gambús. Pagesia) i Can Borrell (Castellarnau o Berardo. Restaurant).

³⁹ Des de la monografia de J. SOLER I PALET, ob. cit., fins al treball de Glòria DALMAU, *Coneixement d'un territori vell oblidat. Sant Julià d'Altura* (Sabadell 1984). Exemplar mecano-grafiat.